

Visszanyert birtokok

Fájdalom s emberség napjaiban — hogy Cseke Gábor fordításában Adrian Păunescu póztalan-szép versét idézzem —, a véget érni nem akaró esőzések, a földeken, falvakon-városekön és lelkekben hetekre uralkodóvá vált árvíz idején olvasmányaink is, akarva-akaratlanul, az átélt vagy átérzett tragédiához igazodnak. Máskor unottan csavartuk tovább a rádió keresőjét, ha a vízállásjelentés következett, most elsőnek ezt keressük az újságban, mindjárt utána pedig a közvetlen, helyszíni tudósításokat. S a bajban fejünket felemelve, bukkanunk rá a tragédia lényegét nem tompa érzéketlenséggel megkerülő s nem a „legény a gáton“ olcsó, ősi-új hajdúvirtuskodásával írt riportokra, vallomásokra — az őszinte írói, emberi megnyilatkozásokra, éppen azoknak a szávára, akik korábban verseikkel, prózájukkal, publicisztikai írásaikkal vívták ki megbecsülésünket. Így szerzett újabb hitel-levelet az Ifjúmunkás, riporterei — Tar Károly, Gálfalvi György, Szele Péter — ismét igazolták valóságízületüket (hozzájuk csatlakozott, egyértelmű tudományos kommentárjával, ifj. Szabó T. Attila), és ugyanezt mondhatjuk a Megyei Tükör költőiről-publicistáiról, Farkas Árpádról, Magyarai Lajosról. A számos írói állásfoglalásból aligha véletlen, és aligha nevezhető elfogultságnak, hogy éppen a „történelmi-kozmosz beállítottóságú“ Lászlóffy Aladár, a „magáníró“ Bodor Ádám, az „ezoterikus“ K. Jakab Antal megrendítő naplójegyzeteire, cikkeire figyeltünk fel, bennük éreztük igazolódni Păunescu versonát: „a szárazföld kiáradt a vizekre“. Mert az emberélet és az anyagi javak azonnali mentése mellett szükség van a lélek mentésére is, ezzel sem lehet a jobb, nyugodalmasabb időkre várni — ez adja munkánk értelmét.

Az árvíz gyors irodalmi ábrázolását számon kérni vagy akár számbavenni ugyanolyan naiv s haszontalan vállalkozás volna, mint amikor egyes kritikusok a proletkult szellemében az illusztratív irodalmat sürgették, illetve dicsőítették. Lászlóffy Aladárt idézem, az Utunkból: „Vízvonal alatt vagyok... A vízvonal alatt nincs vers, kantáta, dísz-távirat és szimfonikus freskó, csak a csend vagy az üvöltés.“ A csendet, a dermedtséget azonban a tett váltja fel, a halált, a pusztulást az élet. Persze, egy ilyen katasztrófa után nem úgy megyünk tovább, mint aki kedvenc csapatának vereségét egy féldeci mellett elfelejti — az önvizsgálatot mindenkinek külön-külön s majd együttesen el kell végeznie. És amikor az új teendőkhöz látunk, etikai-esztétikai mércénkbe, talán nem is tudatosan, a közvetlenül nem kapcsolható tanulságok ugyancsak beépülnek.

Fiatal költők most megjelent köteteit olvasom; a Cseke Gáborét (Elveszett birtokok), Kenéz Ferencét (Ólomtánc) az elsőtől, a Forrásban néhány évvel ezelőtt kiadotthoz mérhetném, megelégedéssel, Éltető József könyves jelentkezését (Ismeretlen beszéd) örömmel, a Czégő Zoltánét (Pogány liturgia) kissé még bizonytalan várakozással üdvözölhetném. De ugyanilyen higgadtan kellene mérlegelnem esztétikailag a Korunkban „első szavaikat“ leírók verseit, a még kötet előtt állók irodalmi perspektíváit (már amennyire jósolni lehet néhány költemény, karcolat alapján), Hrisztu Bálint és Pethő László ígéretes költői tehetségét, Ágoston Vilmos súlyos intellektualitását. Ezúttal azonban az esztétikainál fontosabbnak vélem az etikai szempontok érvényesítését — még ha az egy esszében, kritikában nem is annyira látványos, a kényesebb ízlésűeket elkápráztató. Az izgat elsősorban, vajon elmondhatom-e én is az említett fiatal költőkről, hangjukat próbáló versírókról Gálfalvi György árvíz-riportjának szürke, de kemény szavaival: „Még egyszer bebizonyosodott, hogy a fiatalok, ha határozott és konkrét célt tudnak maguk előtt, ha belátnak a szavak mögé, habozás nélkül hajlandók odaállni, ahol a legnagyobb szükség van rájuk.“ Röviden: induló vagy éppen beérkező fiatal íróink felelősségtudatáról van szó.

Ha a szóban forgó köteteket nézem, nemigen találok bennük az ifjúságra mindig jellemzőnek vélt „lázakat“ — inkább valami bölcs kételyt olvasok ki belőlük, amely nem elégedik meg a látszattal, és amely a külsőnél többre becsüli az értelmezést; nem a belenyugvás bölcsessége ez, s nem is áll okvetlenül szemben az ifjú lázzal, hiszen az álság-falak ledöntését hevesen igényli. Kádmosznak, Téba mitológiai királyának a bölcsessége ez, aki miután hiába keresi testvérét, az elrabolt Európát, feleségével, Harmóniával alkotó életet vállal, a sárkányfogakat a földbe veti, ellenségeit okosságával győzi le, s noha kitűnő harcos, földművelésre, a vas használatára s betűvetésre tanítja az embereket. E fiatalok legjobbjai a gonoszság akár mitológiai erőivel is szembeállni az olyanoktól tanultak, mint a most elhunyt nagy ember, az antifasizmust, az embertelenség tagadását magatartássá alakító Fábry Zoltán, aki második s immár örök, Ady-méretű ifjúságában a humánus korparancsát kimondotta.

Hangvételiük sokszor megtévesztő. Például az Éltető Józsefé, akit Bajor Andor franciás műveltségűnek nevez — én a Tiszta szívvel József Attilájának hetykeségét, megnemalkuvását ismerem fel benne. Nem tudom, lekopik-e Éltető költészetéről ez a hang (póz?), s ha igen, minek adja át a helyét, egyelőre azonban el kell fogadnunk, s érdemes elfogadnunk, mert minden hányavetisége mögött igazi etikai értékek rejlenek. Illúziótlan szemlélete önmagát sem kíméli, de például Én is csak király voltam című versében nemcsak saját ifjúságáról, hanem az ifjúságról általában s az emberi sorsról mond örök, ám mindig újra megiszivlelendő igazságokat — olyan valóban „franciás“ könnyedséggel, amelyet már nem lehet nem komolyan venni:

*Igy indult hát a karrierem
Kezdem mint afféle szelfmédmen
Férfi vagyok ki meg nem retten
Igy aztán lassan herceg lettem
Majd nagy vitéz
Majd közvitéz*

*Aztán már hős
Majd partizán
Majd indián
Majd nagy fűvész
Majd nagy művész
S innen még egy utolsó ugrás*

*A legnehezebb nagy megnyugvás
(Jaj de nehéz volt istenem
Jó hogy nem most kell kezdenem*

*Ma már talán bele is halnék
S halálom előtt hattýúdalt dallnék
Természetesen)*

Ez a fajta hányavetiség nem a könnyebbik út választása, ellenkezőleg, Éltető pontosan a gyermeki illúziók elvesztését s a közember-sors vállalását foglalja versbe — ugyanezen a fiatalosan szemtelen, de lényegében meggondolt hangon:

*S mert erőm nem kíméltem
Közember lehettem
Saját erőmből
Mint vihar ahogy bömböl
S jákat szakít ki tőből
Így lettem ami lettem
Mert tettem amit tettem
És birtokosa így vagyok
Mindannak minék a nagyok
S mire királyok hiába vágnak*

*Pár gondnak
Nagykabátnak
Kilenc valódi bícskaláncnak
Zseblámpának és képeskönyvnek
De még sokkal több képtelennék
Néha esti nosztalgáinak
Közepes intelligenciának
Szimpátiának
Antipátiának
És szívaritmiának...*

Cseke Gábor egészen más alkat, idősebb is Éltetőnél, közvetlen-közéleti és személyes-magánéleti tapasztalatai gazdagabbak, a sárkányfog kihullását természetesen másképp fogalmazza hát meg, az élmény azonban érezhetően közös: „Sárkányfogunk viszi az ár, / kihullott, / amikor úszni tanultunk / — nyirkos, esős ez a nyár, / s nem melegít / a múltunk.“ Szerelmi láz után a családi élet realitása („fejük fölött meztelen kardként suhog a laskanyújtó“), ünnepi-fennkölt hangokra a valóság nyersebb, de a poétikumot nem nélkülöző hangjai következnek. Mint a Kenéz Ferenc kitűnő versében (Lehajtott fejjel), melyben a fekete ruhás, csak „a breviárium útját járó“ páter, aki mindennap elhaladt a hosszú rácskerítés mellett, egyszer, szinte véletlenül, végighúzza kezét a vasrácsokon, s döbbenetes dolgot tapasztal: „a feltörő hangok / szebbek voltak / mint az orgona dallamai.“ Ebből a föld-közelségből Kenéz programot fogalmaz, elveti a külsőséges nagy szavakat, el a harsányságot („Add, hogy valljam mindig: magunk-vajúdása / nem vágyik terekre, nem vágyik plakátra.“) — de őrzi eszményeit, s nemcsak magánhasználatra. (Ebben ismerhetjük fel rokonságát, rokonságukat az Elérhetetlen föld költőivel.)

Mert állítás és tagadás dialektikus, csak mesterségesen szétválasztható fogalmak — s az irónia sem föltétlenül a cinizmus szálláscsinálója. Megint Éltetőt idézem, egy jellemző s igen hatásos versötletét, amelynek azonban művészi megvalósítása, sajnos, jóval a vershelyzet lehetőségei mögött marad; a Beszélgetés Jozef Svejk közlegénnyel így is nyújt néhány jó verssort, jó gondolatot — a XX. századi európai irodalomnak egyik legjellegzetesebb figurája mindig tud időszerűt sugallni („S az ember így legalább civil marad / Szerbusz Svejk / Szaporodnak a császárkép-helye-foltok a / Kocsmafalon“). Czegő Zoltán még akkor is patetikusabb, amikor eszményeit negatívban mutatja, s iróniával határolja el magát attól, amit a humánummal, a szocializmussal összeegyeztethetetlennek tart. A hideg rémei fordított utópiaja bizonyára Czegő kötetének legjelentősebb verse, szintén megérdemli az idézést:

és lesz aztán szövetkezet,
 — külön könyveléssel —
 hol csak lelkiismeretet
 és hasonló ritkafémeket krómoznak,
 lesz maszek, ki mankót készít
 rendelésre pontos méret után
 görbe gerincekhez,
 és lesz talán ortopéd-osztály is,
 hol ficamult elveket vizsgálják, idegalapon;

műanyag hit-protézist
 — bazárban vásáros portéka —
 és célokat talál sz majd,
 s ha van összeköttetésed —
 a bizományiban prima használtat is
 (pult alatt)...

Ez az iróniába bújó vagy a vasrácsos kerítésbe kapaszkodó határozottság, következetes eszmény-vállalás a legfőbb, nélkülözhetetlen erkölcsi tőke, amely fiatal költőink legjobb műveit túlemeli az esztétikai értékek önkörén. Persze, a versben (vagy prózában) hangot kérő etikum csak akkor lehet hatásos, ha a költő valóban a „maga-vaajudását“ tudja „nem plakátra“ fogalmazni, ha a verssorok a saját hangját visszhangozzák. Itt említett fiataljaink, mondhatni kivétel nélkül, még a József Attila kezét fogják (olykor a Lászlóffy Aladárét s a Szilágyi Domokosét is), de amellet, hogy a lehetségesek közül a legjobb kézfogás ez, azért sem szükséges túlhangsúlyoznunk a — mai magyar fiatal költészet egészére jellemző — József Attila-hatást, mert például Cseke Gábor, Kenéz Ferenc utóbbi költeményei, Éltetőnek pedig már az első kötete is, meghaladják az epigonságot, különböző hatásokat összegeznek, legfőképpen pedig befogadják magukba korunk, e nem simogató XX. század hatásait, gondolat- és erkölcsalakító impulzusait. Az olyan ifjú költők, mint Cseke Gábor, Kenéz vagy Éltető nem nyugosznak bele az egyszer már sajátjukká vált birtokok elvesztésébe, megküdenek visszaszerzésükért: Éltető Svejket idéző civilként, Cseke, Kenéz Ferenc a hétköznapiak, az egyszerű, disztelen táj, a hűség vállalásával (ahogy Cseke mondja, a Didergöben: „Sovány cseppenként / gyüldögél / egy parasztkályhányi jóság“).

Tett ez is, az is. S még ha nem is a terek és plakátok azonnalíságot vallják költői lehetőségüknek, ha nem is Petőfi népribún példáját, inkább a József Attila-i töprengő agitációt érzi a maguk, a ma számára érvényesnek, a cselekvés vágya s a szenvedély nem veszett ki belőlük. Ismét Csekét, a megfontolt, józan, az Ifjúmunkást szerkesztő Csekét idézem, aki „kórházi kartokékok“ közül is így üzen:

Élni —
 Ennyi még nem elég,
 legyen haszna benned
 a vérnek —
 ne csak tested lüktessen tőle,
 hanem a szenvedélyed.

Vidnyánszky

A hazai német irodalomról írva, lehetetlen nem azzal kezdenünk, hogy az utóbbi években ez az irodalom nem jelentkezett értékéhez mérhető súllyal a romániai magyar irodalmi köztudatban. Kutató figyelmünk fénycsővéja gyorsan felfedezte az európai, sőt a világliteratúra egén a legújabb bestseller-üstökösöket (amelyek néha csalóka „repülő csészealjnak” bizonyultak), a testvéri szomszéd-országok irodalma is nemegyszer (bár inkább rendszertelenül) pásmájába jutott, de ritka volt az a pillanat, amikor villanásnyi időre egy-egy sugárnyaláb hullott a velünk egy-országban élő és alkotó száz és sváb írók termésére. Pedig példamutató hagyományban nincs hiány, csupán egy emberöltő távolába kell visszatérnünk érte. Az *Erdélyi Helikon* és a *Klingsor* német, illetve magyar költszámái, a kölcsönösen fordított művek, magyar és német írók szoros baráti kapcsolatai — így sommásan lejegyezve azt kívánják jelezni, hogy irodalmaink viszonyulásában ma többet tehetnénk e hagyományos kapcsolatok ápolásáért.

Persze, voltak az utóbbi esztendőben is biztató kezdeményezések; említsük itt meg csupán az *Utunk* sorozatát (*Hazai száz írók*) az ötvenes évek végétől, s a kiadók erőfeszítéseit német könyvek lefordítására és kiadására. Volt tehát bizonyos érdeklődés, s ennek az érdeklődésnek a növekedése éppen most válik egyre indokoltabbá, ugyanis a hazai német irodalomban olyan tektonikai mozgás figyelhető meg a hatvanas évek közepétől, amelynek ereje értékes műveket hozott felszínre. S ezek a művek — akár prózai, akár lírai alkotásokról van szó — immár nemcsak kötelező protokoll-érdeklődésre tarthatnak számot, hanem arra is, hogy sajátos mondanivalójuk és hangulatviláguk révén hozzáadódjanak, beleépüljenek a hazai irodalom értékes egészébe.

*

A romániai német irodalom művekben lemérhető legjelentősebb része mindig a prózaírás volt. Adolf Meschendörfer, Erwin Wittstock, Oscar Walter Cisek és mások regényei és novellái régi hagyományokra épülve, de a kor sajátos eszméinek, problémáinak jelrendszerébe ágyazva realista képet adtak a Kárpátok karéjában élő nemzetiség életéről, ám ez a kép nem rekedt meg a „provinciális rajzolat” sekélyes szintjén, hanem magasabba célzó, általánosabb igényű mondanivalók kibontására is alkalmasnak bizonyult. Meschendörfer *Die Stadt im Osten* (Corona) című regénye, különösen pedig Wittstock Thomas Mann-i méretű hőskét felvonultató novellái — például a *Die Verfolgung* (Az üldözés) című remeke — olyan művek, amelyek nemcsak megírásuk idején, hanem ma és európai mércével mérve is elévülhetetlen értékeket jelentenek.

Ennek a prózának a fejlődésvonalában haladnak olyan utódok, mint Georg Scherg és Paul Schuster.

◆ A bukaresti írók Házában immár több mint egy év óta rendszeresen találkozunk a fővárosban tanuló magyar egyetemi és főiskolai hallgatók, az itt élő újságírók, írók és irodalomkedvelők. Az egyelőre névtelen „irodalmi kör” a régi — Szemlér Ferenc Más csillagon című regényéből és az idevágó Korunk-cikkéből ismert — Koós Ferenc Kör történelmi utódként a legszélesebb gondolati és művelődési skálán vitatja meg az idősebb tudományos, művészeti és technikai kérdéseket.

A kör egyik fiatal költőtagja, Hrisztu Bálint írja leveleiben: „Nem író- vagy költő-ugródeszka akar lenni ez a kör. Legfőbb érdeme az, hogy nem sokkal a megalakulása után valóságos nyelvjavítási kampányba kezdett: a kör tagjai egymás kiejtési és nyelvtani hibáit kezdték helyreigazítani. Gondolom, jó ez az itt élő újságíróknak, sőt íróknak is. Bukarest témagazdag város (ezt nagyon jól tudják azok, akik ideköltöztek), információgyűjtés, országos tájékozódás szempontjából itt az élvonal, de a magyar nyelvvel való kontaktust ápolni kell.”

A változatos programból Bartalis János, Beke György, Hervay Gizella, Huszár Sándor, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos, Majtényi Erik, Páskándi Géza felolvasása, Csehi Gyula irodalomesztétikai előadása, Varga Vilmos és Banner Zoltán szavalóestje, a fiatal költők közül Farkas Árpád, Csiki László látogatása keltett a diákhallgatók közt élénk visszhangot. Emlékezetes Bajor Andornak Hamar Mártonnal váltott eleven párbeszéde a képzőművészeti főiskolások rögtönzött tárlatán, ahonnan majdnem minden munka „eltűnt”, főleg Pusztai Péter grafikáinak volt nagy

krónika

keletje. Az irodalmi kört meglátogatták a hazánkban tartózkodó magyarországi írók; különösen Csanádi Imre Észtek című verse és Cseres Tibor csányó novellája keltett elismerést.

◆ Nemrég számoltunk be arról, hogy a Korunk szerkesztők—olvasók találkoztát szervezett Aranyosgyéresen. Egerbe- gyiek is szép számmal vettek részt, s a cselekvő műkedveléssel kapcsolatban felvetették a kérdést: miért szűnt meg nagy múltú dalkörük.

A Maros menti Kerelőszentpálon — három nappal a nagy árvíz előtt — kórustalálkozót tartottak. A vásárhelyi bútorgyár és a kutyfalvi művelődési otthon vegyeskara, a paniti és dítrói kórus, a szászrégeni, kecei és szentpáli dalárdák szerepeltek. Románok és magyarok, Traian Ionescu és Zoltán Aladár, Eisikovits Miksa és Sabin Drăgoi műveivel, de előadtak Beethoven és Verdi, Orlando di Lasso, Händel és Egressy Béni szerzeményeiből, és énekeltek Bartók és Bárdos Lajos népdalfeldolgozásait is.

Mit jelez mindez? A kórusmozgalom újjáéledéséről vagy csupán egy-két kezdeményezésről, kísérletről van szó? Vikár Béla, népdalgyűjtésünk úttörője, most 75 éve tette félre a gyorsíró-ceruzát, s alkalmazta a dalok, szövegek rögzítésére Edison találmányát, a fonográfot. Vikár — aki csupán Kolozs és Udvarhely megyében több mint ezer ősi dalt jegyezt fel — azzal a céllal dolgozott, hogy a kallódó népi dallamvilág, a bomló paraszti kultúra értékeit legalább fonográf-hengeren vagy papíron megőrizze-megmentsse, s tudományos értékű vagy népszerűsítő kiadványok révén közzétesse, az egész nép tulajdonává tegye. Ime, most felcsendülnek e dalok is új kórusok tolmácsolásában!

Scherg *Da keiner Herr und keiner Knecht* és Schuster *Fünf Liter Zuika* című nagyregényeikben más-más eszközökkel a „szász egység” mítoszát veszik szemügyre — még a hagyományos realista látás- és ábrázolásmód alkalmazásával. Az utóbbi néhány esztendőben azonban, főleg a fiatalabb nemzedék írásaiban, egyre inkább modern törekvések kerültek előtérbe. Arnold Hauser *Der fragwürdige Bericht Jakob Bühlmanns* című regényének változó idő- és cselekménysíkjai, Franz Storch novelláinak rejtett erkölcsi filozofikuma már átmenet a fiatalok elvontabb, elvontkozottabb, a valóság reális talajától eltávolodó és bonyolultabb áttételek segítségével ábrázoló kísérőzaja felé. Ennek a groteszk-abszurd elemeket ötvöző prózának olyan ígéretei vannak, mint Dieter Roth, Richard Adleff, Ingmar Brantsch, Claus Stephani vagy Franz Hodjak. Az új, korszerűbb ábrázolási eszközök használata azonban korántsem a fiatalok kizárólagos előjoga: Georg Scherg *Der Mantel des Darius* című műve s főleg most készülő új regénye (*Penelope ist anderer Meinung*) — amelyből részleteket olvashattunk — azt mutatják, hogy az idősebb nemzedék is sikerrel kísérletezik ezekkel az eszközökkel.

A líra — a prózához viszonyítva — a romániai német irodalomban bizonyos mértékben mindig háttérbe szorult. Annál öröndetesebb most az a jelenség, amelynek tanúi lehetünk: a fiatal lírikusok bátor, modern hangvételű versekkel igyekeznek versenyre kelni prózáiró társaikkal. Az európai költészet áramlataival való kacérkodáson, a nemrég elhunyt Paul Celanra emlékeztető poszt-szurrealista kísérletezéseken túl itt-ott meglepően egyéni hangok jelentkeznek, mint például Frieder Schuller (*Kreise ums Unvollendete*) erkölcsi vívódásokról tanúskodó vagy Ingmar Brantsch (*Deutung des Sommers*) korszerű életérzést sugárzó verseiben. Ezek a mai fiatalok — itt kell megemlítenünk még Claus Stephani, Franz Hodjak, Anemone Latzina, Gerhard Eike, Horst Fassel nevét — szűknek érzik közvetlen elődeik — Alfred Margul Sperber, Werner Bossert és mások — költői világának kereteit, érzik és tudják, hogy már nem elegendő a régi gondolatok és stílusesszűkők kellék-tára, „új koroknak új dalaival” kell jelentkezniük. Ennek a költői megújulásnak egyik első jele az 1965-ben megjelent *17 Ich — 1 Wir* című antológia volt, s azóta az egyéni kötetek sora bizonyítja, hogy a kezdeti jeladás után biztató metamorfózison ment és megy át ma is a hazai német költészet.

*

Testvérirodalmunk figyelemre méltó prózai és lírai alkotásairól szóltunk néhány mondatban, s a mélyreható elemzés helyett kényszerűen csak egy-egy fontosabb jelenség jelzésszerű felmutatására szorítkozhattunk. De talán ennyi is elegendő ahhoz, hogy eljussunk a következtetéshez: idősebb és ifjabb nemzedékek a fiatalodó irodalmának tartalom-ban-formában változó, korszerűsödő jelenét érdemes és szükséges is megismernünk, gazdagodó természetét a mi javunkra is fordítanunk.

Ebben a fő szerep a folyóiratokra és a könyvkiadókra hárul. Hasznos kezdeményezés lenne, ha az *Utunk* vagy az *Igaz Szó* — az említett hagyományo-

Kacsó Sándor

Válogott írások

Végre itt van annak az író-
nak egy újabb írásgyűjtemé-
nye, akinek — hogy Izsák Jó-
zsef előszóbeli kifejezésével él-
jünk — „nemzetiségi elkötele-
zettsége“ a romániai magyar
önismeret és köztudat erköl-
csi eredővonalát húzta meg.
Itt van újra Birtók Béni ma-
gatarástörténete, az utóljára
közel másfél évtizeddel ezelőtt
megjelent és régóta elfogyott
Vakvágányon, egy kötetben
elbeszélésekkel és karcolatok-
kal 1922-től 1944-ig, köztük
magának a szerzőnek megrázó
magatartásvallomása a Cenk
alól, mely helyéről el nem
mozdul: a Lélekvesztőn című
naplóregény (ezt meg éppen-
séggel 1941-ben jelentette meg
az Erdélyi Szépművés Céh elő-
szőr és utóljára). Az elbeszé-
lések sora is csupa meglepetés.
Kacsó Sándort „aranykorában“
— a Brassói Lapok híres vezé-
recikkei idején — vezető
publicistánkknak könyvelte el
a közvélemény, az élénk tá-
ruló elbeszélés-fűzér azonban
realista szépirodalmunk egyik
úttörőjét, a székely szülőföld
rangos megszólaltatóját jelzi,
nem véletlenül Benedek Elek
nyomában és Tamási Áron
oldalán. A „vallani és vállal-
ni“ itt már klasszikussá edző-
dik: nagy örökség, melyet sze-
rencsére teljes egészében
nyújt át utódainak, a felvirág-
zott új hazai magyar irodalom
művelőinek s a ma kiszélesült
olvasótábornak a méltóan ün-
nepelt szerző. (Kriterion
Könyvkiadó, 1970.)

Pavel Apostol

Cibernetica, cunoaştere, acţiune

A kibernetika negyedszázada
nyerte el tudományi státusát,
de ma már az egyik leghaték-
konyabb és legnagyobb táv-

kat folytatva! — egy-egy különszámban sokrétűen be-
mutatná ennek az érettség felé törő irodalomnak a
legkiemelkedőbb képviselőit és műveit (példaképpül
szolgálhat a *Neue Literatur* áprilisi összeállítás a
nemzetiségi irodalmakból; ebben legnagyobb súllyal
hazai magyar írók szerepeltek), s a *Korunk* is terv-
ben vehetné — esetleg egy nemzetiségi művelődési
súlypontú számában — a romániai német szépirodás
új jelenségeinek bemutatását. A könyvkiadók ma-
gyar részlegei novella- és versantológiák kiadása ré-
vény adhatnának átfogó, szintetikus képet erről az
irodalomról a hazai magyar olvasóközönségnek; s ta-
lán arra is kellene gondolni, hogy Meschendörfernek
a két világháború között magyar fordításban is ki-
adott *Coronája* és Wittstock legszebb novellái szin-
tén a könyvespolcunkra kerüljenek.

Ritoók János

Irodalmi publicisztikától az irodalomtörténetírásig

Bár magam is viszolygok a mindenféle vitát ki-
záró, mindenfajta viszonyítást mellőző „abszolút“
megfogalmazásoktól, leírhatom mégis, hogy Marosi
Péter Salamon Ernő-monográfiáját* határjelzőnek
tartom irodalomtörténeti eszmélkedésünk folyama-
tában. S tehetem ezt éppen a korábbi vitákból
leszűrhető igények, valamint a romániai magyar
irodalomtörténet tárgyköréből eddig megjelent mun-
kák ismeretében.

Határjelző ez a monográfia, mert irodalomtörténeti
tájékozódásunknak egy olyan, sajnálatosan hosszúra
nyúlt szakaszát zárja, amelyben az irodalmi publi-
cisztikának kellett tulajdonképpen illetékességét
meghaladó feladatokkal szembenéznie. De határjelző
azért is, mert megjelenésével bizonyítja, hogy megér-
tek már a feltételek irodalmunk múltjának monog-
rafikus feldolgozására.

Az irodalmi publicisztika az irodalomtörténeti tu-
dat szüntelen serkentésével, a szükségletek és a le-
hetőségek mérlegelésével készítette elő a talajt a be-
vezetések s az utószók, majd pedig a kismonográfiák
műfaja számára. Nyilvánvaló azonban, hogy a legsi-
kerültebb kismonográfiák sem helyettesíthetik a mi-
nél teljesebb dokumentációra támaszkodó, nagy szín-
vonalúakat.

Ezt igazolta a romániai magyar irodalom ötven esz-
tendejét bemutató Sóni Pál-féle egyetemi jegyzet
vitája is. Az egyes hozzászólásokból kitűnt, hogy a
jegyzet hibái jobbára a megfelelő előmunkálatok és
az alapos részlettanulmányok hiányából származnak.
Az előmunkálatok közül a megbízható bibliográfiák

* Marosi Péter: Salamon Ernő. A költő és a versek
gyönyörű sorsa. Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest, 1969.

latokat nyitó gazdasági tényező. Napjaink tudományos-technikai forradalmát nélkül e sem lehet képzelni. Nyereségünk azonban túlnő a felvilágított gazdasági lehetőségek szféráján. E komplex tudomány módszertana újabb integrációs lehetőségeket biztosít a többi tudomány számára: lehetővé teszi a természet- és társadalomtudományoknak azt az összefonódását, amelyet Marx már 1844-ben előrejelített. A kibernetika integráló funkcióját Pavel Apostol szerint többek közt az indokolja leginkább, hogy nyelvezete elég rugalmas a többi tudomány nyelvezetének egységesítésére, s ugyanakkor elég pontos ahhoz, hogy a matematikai-logikai formalizmusok operativitását messzemenően kihasználja. (Editura politică, 1969.)

Világirodalmi Lexikon

A hat kötetre tervezett hatalmas vállalkozás I. kötete igazolja a várakozást: a Király István főszerkesztő, Szekeres István felelős szerkesztő irányításával, kitűnő főmunkatársi, lektori s munkatársi gárda mozgósításával dolgozó munkaközösség a tágan értelmezett világirodalom adatgazdag, marxista esztétikai értékelésre törő lexikon-képét adja a megjelent A-Cal betűket magába foglaló részben. A szerkesztők határozott törekvése, hogy beemeljék a magyar világirodalmi köztudatba a kisértékek s a szomszédnépek irodalmát, a régebbi századok alkotóit, különösen pedig a jelenkoriakat.

A román irodalom előkelő helyet foglal el ebben a lexikonban: az erdélyi iskolához tartozó Vasile Aaronról többet tudunk itt meg, mint a Dictionar Enciclopedic Român megfelelő címszavából, megtalál-

felmeréseket csak nagyobb létszámú, szakosított irodalomtörténész-csoport végezhetné el. Az eddigi részeredményeket összesítő és kiegészítő *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* bizonyos mértékig pótolhatná ugyan a könyvvesztet el, de — munkálatai még javában folynak. Marad tehát az egyéni műhelyekben elkészíthető monográfiáknak — egy jövőendő, nagy irodalomtörténeti összefoglalás „részlettanulmányainak” — a sürgető igénye.

Irodalmi publicisztikánk és irodalomtörténetírásunk szempontjából egyaránt beszédes az a tény, hogy — Sóni Pál egyetemi jegyzetétől eltekintve — a romániai magyar irodalom fél évszázados múltjából merítő első nagyobb lélegzetű munkával éppen egyik ismert irodalomkritikusunk jelentkezett. S ebben az összefüggésben a szerző tárgyválasztását is mindjárt ki kell emelnem. A lezárt és feldolgozásra váró életművek közül ugyanis kétségkívül a Salamon Ernő az egyik legjelentősebb irodalmunkban.

A monográfia, amely — alcíméhez és a „gyönyörű sors” Salamon Ernő-i értelmezéséhez híven — „a költő és a versek gyönyörű sorsá”-t követi nyomon, az életrajz és az életmű bemutatásának-értelmezésének mozzanataiból épül fel, de korántsem a pozitívizmus hagyományai szerint, hanem a publicisztikához közelebb álló, oldottabb, esszéisztikus felfogásban. Marosi Pétert elsősorban Salamon Ernő lírája érdekli, és minden egyéb csak e líra összefüggéseiben foglalkoztatja. Nem egymástól elszakított verseket vizsgál, hanem a lírai folyamatot magát elemzi úgy, ahogyan az a versek sorában megtestesül. A mű első, terjedelmesebb részében a versek kronológiájának az életút meghatározta törvényszerűségeit, a második részben a versek irodalomtörténeti, a harmadik részben pedig a versek irodalomesztétikai vonatkozásait próbálja tisztázni. Mindebből talán az is kitűnik, hogy a szerző nemcsak a pozitívista módszert (s filológiai apparátusában, sajnos, a pozitívista módszereséget!), hanem a szociologizáló szemléletet is elutasítja magától — anélkül azonban, hogy a társadalmi tényezők szerepét lebecsülne.

A mű egészében tényleges és feltételezett álláspontok és vélemények közötti, egyfajta „egyensúlyozó” törekvés érvényesül. Ezzel magyarázható az is, hogy a szerző lehetőleg tartózkodik az elméleti általánosításoktól. Bár szerinte Salamon Ernő életműve „egyetlen összefüggő tragédia hatását kelti”, s ő ezt a problémát kulcsfontosságúnak tartja az értelmezés szempontjából, a monográfiában nemcsak a tragikum fogalmi meghatározását mellőzi, hanem a Salamon Ernő verseiben jelentkező tragikumot sem minősíti.

Az adatok megrostálásában és csoportosításában azonban kétségtelenül jó szolgálatokat tett a szerzőnek az a józan körültekintés, amelynek a monográfia legérvényesebb részleteit köszönhetjük. S itt mindenekelőtt az avangarde-vonatkozásokkal, Salamon Ernő költészetének groteszk elemeivel, valamint „a pillanatnyilag csödbe jutott rációt tagadó reménytelenség”-verseivel foglalkozó részletekre, fejezetekre utalhatok.

Elsősorban ezeknek — a korábban kialakított portré vonásait módosító-árnyaló részleteknek — tulajdonítható, hogy Marosi Péter Salamon Ernő-mo-

nográfiaja, amely kevéssel az *Összegyűjtött versek* (1966) és közvetlenül a Dános Miklós szerkesztette *Halálúzó* (1968) című, a kutató számára sem mellőzhető kortársi vallomásokot tartalmazó kötet megjelenése után látott napvilágot, nemcsak a hazai magyar irodalomtörténetírás szempontjából jelentős kezdeményezés, hanem egyúttal méltó tisztelgés is a költő emléke előtt.

Mózes Huba

Hazai szerző a buchenwaldi ellenállásról

Ez év tavaszán múlt huszonöt esztendeje, hogy felszabadultak a hitlerista táborok, amelyekben annyi ártatlan embert kivégeztek, halálra dolgoztattak. Ezek között volt a buchenwaldi láger is, amelyben főleg politikai letartóztatottakat tartottak fogva. A nemzetközi antifasiszta mozgalom Buchenwald felszabadulásának napját, április 11-ét az antifasiszta harc emlékeztető napjává avatta. Az idén minden országban különös nyomatékkal ünnepelték meg e napot. Hazánk antifasiszta közvéleménye is kivette részét e megemlékezésből.

Ebben az összefüggésben hívjuk fel a figyelmet Iosif Micu nemrég megjelent könyvére*, amely nem csupán Buchenwald borzalmaait írja le, hanem ismerteti a láger ellenállási mozgalmanak küzdelmét és a fegyveres felkelést is. A könyv szerzője az elszenvedett rémségek hatása alatt nemegyszer tette fel magának a kérdést: hogyan lehet mindezt túlélni? S így válaszol: „A táborbeli ellenállási mozgalom erős segítőkezetet nyújtott. Ezt a kezet a maga teljes erejében később ismertük meg, amikor Buchenwaldban s ennek poklában — az ún. kislágerben — szükségünk volt rá.”

Mi volt ez az Ellenállási Mozgalom? A táborban az antifasiszták a kommunisták vezetésével titkos szervezetet létesítettek. Ez a szervezet — nagy veszedelmek és az SS-terror ellenére — százakat és ezreket mentett meg a kínzásoktól, az éhhaláltól, sőt nagy ügyel-bajjal megszerzett fegyverekkel látta el a legmegbízhatóbbakat. S végül ez a mozgalom vezette felkelésre a felfegyverzett antifasisztákat a felszabadító hadsereg közeledtére. Sikerült még a felszabadítás előtti napokban a tábort az SS-től megszabadítani, az őrszemélyzetet lefegyverezni s egy részét foglyul ejteni. Micu könyvének jelentőségét éppen a buchenwaldi antifasiszta ellenállók példamutatásának felidézése szavatolja. További értéke az írásnak, hogy olyan forradalmárokkal, harcosokkal ismerked-

* Iosif Micu: *Am supraviețuții lagărilor hitleriste*. Editura politică. București, 1970.

téka

jük a címszavak közt a mai fiatalok legjobbbeit, például Ioan Alexandrut, Bănulescut, Ana Blandianát, Brebant, sőt az Acél és kenyér szerzője, az 1956-ban elhunyt Ion Călugăru annyi sort kap, mint Auerbach, a Mimesis című alapvető irodalomelméleti könyv világhírű írója. A lexikon szerkesztői különös gondot fordítottak arra, hogy az egyes nemzeti irodalmak magyar irodalmi vonatkozásait hangsúlyozzák, így a fordítások (és fordítók), a kritikák is jelentős helyet kapnak a címszavakban, a folyóiratanyag feldolgozásával. (A Korunk, az Utunk, az Igaz Szó ugyancsak forrásul szolgált.)

Növeli a lexikon vonzóerejét, hogy a legtöbb címszó alatt megírójuk nevét olvashatjuk, a hosszabb lexikoncikk pedig esszévé kerekednek. Ha olykor észlelhetők is aránytalanságok (Brecht például a Beckett-címszó ötszörös terjedelmében szerepel, tíz hasábon), a Világirodalmi Lexikon messze meghaladni látszik az 1963—1965-ös Magyar Irodalmi Lexikon színvonalát. Értéke e kiadványnak a gazdag és meglehetősen jó minőségű képanyag. (Akadémiai Kiadó, 1970.)

Cseres Tibor

Hideg napok

Az erdélyi származású szerző nagy feltűnést kiváltott (filmváltozatáról is ismert) dokumentumregénye az 1942-ben Újvidéken és környékén elkövetett tömegirtásról, náci-csatlós horthysta tisztek szerbellenes vérengzéseiről, a román nyelvű megjelenés után magyarul is hozzáférhetővé vált a Tanulók Könyvtára népszerű hazai sorozatában. Aszódy János előszavában, mely a román kiadás élén is megjelent, méltán állítja a művet Rolf Hochhuth Helytartója és

téka

Peter Weiss *A vizsgálat című Auschwitz-drámája mellé. És valóban, az itéltre váró „kiszolgálók” börtöndialógusainak leleplező közzététele a mai magyar irodalom új, szocialista erkölcsiségének bizonyágtétele, s élő példa a követésre mindenütt, ahol vétettek a népek testvérisége, az emberi jogok, az együttélés ellen.* (Albatrosz, 1970.)

I. I. Russu

Illírii

Istoria — Limba și onomastica — Romanizarea

A tudós kolozsvári professzor monográfiája a mai Jugoszlávia és Albánia, valamint a közvetlen szomszédos területeken lakó ókori törzsek — az illírek — történetét, a rájuk vonatkozó eddigi kutatások eredményeit és a személynévek, népnevek, helynevek, istennevek köréből származó mintegy 1300 szó alapján az illír törzsek társadalmát, területét, szokásait, művelődési és vallási felfogását mutatja be. Az értékes nyelvészeti és történeti tanulmány az illírekre vonatkozó összes ránkmaradt forrásokat, nyelvtörredékeket tartalmazza, elhelyezi az illír nyelvet az indoeurópai nyelvek családjában, szókincsét, hang- és alaktanát vizsgálja. Bemutatja a római hódítás egymást követő szakaszait, az illírség elrómaiadását és nyelvének eltűnését. Különösen értékes az illír nyelv valamennyi törredékét magába foglaló repertórium. A tudományos apparátussal és pontossággal megírt munka nagymértékben hozzájárul a Balkán-félsziget múltjára vonatkozó ismereteink gazdagításához, és méltán vonja magára nemcsak a hazai, hanem a külföldi szakkörök figyelmét is. (Editura Academiei R.S.R., 1969.)

hétünk meg, akikről eddig még keveset tudtunk. Ilyen például Anton Cionca gyimesi famunkás is.

Ez a féllábára béna ember, aki a két világháború közötti román tőkés-földesúri rendszerben magyar iskolákért harcolt a gyimesi dolgozók gyerekei részére, a Horthy-rendszer alatt pedig román iskolákat követte az elnyomott románoknak, túlélte a láger borzalmait. Hihetetlen akaraterejével rejtegetni tudta testi hibáját, ami miatt azonnal a krematóriumba került volna. Társai nem csupán akaraterejét csodálták, hanem hősi magatartását is. Egyetlen antifasiszta megmozdulásból sem maradt ki, sőt sok esetben élete kockáztatásával olyan akciókat kezdeményezett, amelyek a foglyok százainak megmentését eredményezték.

*

A magam részéről, aki részese voltam a könyvben leírt eseményeknek, azzal az érzéssel tettem le Micu írását, hogy minden, mégoly mostoha életért is érdemes küzdeni. Azt a tanulságot vonhatom le, hogy az igazságért s az életért a legnehezebb viszonyok közepette is folytatott harc — igazolja magát. Micu könyve azt sugallja, hogy még a legkilátástalanabb helyzetekben is kivezető utat talál a harcos, öntudatos ember.

Kohn Hillel

Pusztai Péter: Búcsú a lótól